Prágai mozaik

Ezen az őszön a cseh Kulturális Minisztérium hivatalos vendégeként cseh területen is eltölthettem egy hónapot. A 239 szobával — 637 személyes befogadóképességgel — rendelkező Interhotel, a 10 emeletes, 1967-ben avatott Parkhotel egyik szobácskájában laktam.

A Kulturális Minisztérium jóvoltából felejthetetlen autókirándulásokat tettünk — főként Nyugat- és Dél-csehország hegyi tájaira rándulva. A dél-csehországi körutak közül különösképp a Budejovicén és környékén: Hlubokán Táborban és Krumlovban való séták a legemlékezetesebbek.

•

A Cseh-Karszt — Cseszky Krasz — vidékének talán két legpazarabb látványossága Karlstein és Krivoklát vára.

Mindkettő épen maradt. A IV. Károly-alapította Karlstein a Berounka bűbájos völgye felől közelíthető meg. Itt őrizte Károly egykor a cseh és német-római királyi koronát, s a koronázási ékszereket. A 320 méter magasban terjeszkedő, zömök várban lelhető Teodorik mester 128, ragyogó táblaképe is.

A kirándulók paradicsomaként emlegetett Berounka-völgy másik páratlan nevezetessége Krivoklát vára. A falak sokat mesélhetnének az avatott fülnek: itt tanyáztak — tivornyáztak a királyok kegyencnőikkel; ide csukták be kisfiú korában IV. Károlyt, aki később feleségének, Valois Blancának kedvéért több száz fülemülét telepített a várkertbe, hogy trillázó koncertekkel szórakoztassák a szép szemű ifjú hölgyet...

•

Persze, ma már a fülemülének alig van hírmondója — koncerteket azonban bőven volt módunkban hallgatni. Ha nem is az erdőben, mégis szép helyen: Prága Budát-idéző, dombos oldalán, a Hradzsinban... A cseh filharmonikusok bravúros Bach-délutánt produkáltak — térzeneként...

A zene mindennapi kenyere Prágának. Nem csupán az özön, apró kísérleti színházban domináns elem, hanem az irodalmi esteken is.

Egyik este a „Líra Pragensis" című irodalmi pódium előadását hallgattam meg. Jarmila Otradovicová költőnő „Liszty Matce" című hosszabb poémáját úgy adta elő Jirzsina Svorcová Érdemes Művész, hogy 3—4 versszak között egy gordonkaművész improvizált, felejthetetlen átéltséggel, aláhúzva az édesanyát siratő poéma mondandóját.

Olyasfajta élmény volt, mint a Csernus Mariann-előadta Weöres-ciklus, a „Psyché" meghallgatása, nálunk, a Bartók Művelődési Központban —, amikor stílusos zongorakíséret adott szerencsés hangsúlyt a szavaknak.

De jó volna ilyet minél többször hallanunk!

Dér Endre

Maradjon egy tájház!

A mai, csupán kockaházakból épült településen végig haladó idegen el se hinné, hogy ebben az ősi gyékényszövő faluban egykor milyen módon és miből építkeztek az emberek. Földből, sárból, még pontosabban: csömpölyegből. Ha a Tápén alkalmazott faltípusokat sorrendben vizsgáljuk, legelőször a veremlakásokról kell szóljunk, amelynek legutolsó példánya a tápai réten volt, Terhes Csöndér Jóska bácsi lakta. Annak a fala a természetesen ásott, és simára nyesett föld maradt, amit esetenként sárral tapasztottak, de soha sem meszelték.

Egyetlen nyílás volt rajta az ajtó, ahol a füst is távozhatott. A veremépítkezést a vertfal követte, amelyből a múlt század elején még igen sok volt, a legutolsót pedig Laczi Árpád építette az 1950-es évek elején. A fal anyagát az omlós, de nem száraz, még csak nem is nagyon nedves földet paticsdeszkák közé furkózták élező, majd hegyező illetve simítófurkóval. A deszkákat a majdani horogfák közé „sikkantyúzták", amelyeket egymástól 2 méterre ástak a földbe. A régi Tápén leginkább partos részekre, az ún. szigetekre építkeztek, ahol még nem a fundus széle, hanem a telek fekvése határozta meg a ház helyét. Mert akkor még a házat szárazra kellett építeni, hogy a falat víz ne érje.

Legismertebb házépítési forma a múlt század derekától az ágasos-csömpölyeges falú építkezés. Noha ebből sincs már sok, azért a bontásukra érkező magamfajta érdeklődésű könnyen fölismerheti, hogyan is csinálhatták. A nekivaló földet a falu határából, az Ásványból vagy a Sárgagödrök valamelyikéből hordták meg. Az oszlopoknak való ágasokat a homoki tanyavilágból, legtöbben Sándorfalváról vették. Ezeket a kijelölt fal simára nyesett és lefúrkózott helyén ásták le egymástól 70—80 centire úgy, hogy vagy gyökérrel vagy a megcsonkolt koronájával került a földbe, gyakran egy méter mélyre. Régen a Tisza gyakran meglátogatta a falut áradásaival, s a házakat veszélyeztette, sokat közülük összedöntött. Az ágasos házat nem bántotta, csak a csönpölyegezést mosta ki. Amikor a víz elvonult, a csömpölyeget újra gyúrták szalmával, és visszarakták az ágasok köré. A csömpölyeg tehát agyagos sárgaföld szalmával keverve, amit disznósajt-nagyságú csomókba formáztak, majd falat raktak belőle. A vertfalú házat csak száradása után, de a csömpölyegfalat azonnal lehetett tapasztani. Teljes kiszáradása után bemeszelték. A vertfalú háznál a fal elkészülte után baltával vágtak ablakot, ajtót, emennél pedig már az ágasok felállításával egyidőben beállították a nyers tokokat. A századforduló legismertebb házépítői az Imán Ferkó bácsi, a Gyémánt András, Dávid Nacsa Pál és a még ma is élő Kószó Imre bácsi voltak. A fal meszelését módosabb helyeken meszelő asszonyokra bízták. A szegényebbek maguk meszeltek. A meszelőasszonyok egytől egyig a temető melletti szögényház kiskenyerű lakói voltak, közülük Setye Örzse néni, az Ekéné és a Vörös Menyhértné munkáját emlegetik a mai öregek.

Az 1910-es évektől terjed el a cserépfedés, amelyhez kezdetben mezei cserepet, majd a 30-as évektől egyre többen pirosra égetett préscserepet használnak. Zsindelyfedés 1930-ban csupán 30 házon van, nád 159-en, bádog vagy cseréptető 773 házon. Ekkor a házak zömmel sárból épülnek, de már nem a megismert formákban, hanem a vályogból. A hozzávaló vályogot vagy a tulajdonos veri ki, vagy a helyi cigánycsaládokkal veszi. Tápén a cigányok rendezett családi környezetben élnek, ma már nem vályogverők, hanem a szegedi üzemek megbecsült dolgozói valamennyien.

A vályogból való építkezés ideje az 1960-as évek elején lejárt. Azóta nem épült Tápén nyeregtetős paraszthház, még a melléképületek is téglából vannak. Az egykori zsellérfalu lassan elveszti ősi, egyéni arculatát, és egy-két év múlva hírmondója sem lesz a fehérfalú, muskátlisablakos parasztházaknak, amelyeket az idelátogatók ma még néhol megcsodálhatnak. Az átépítkezések nagy korát éljük, s a régi helyett mindenki kockaházat épít. A modern élet lehetőségei mindenki számára adottak. De ügyelni kellene arra, hogy ne essen minden — ma még jó állapotban levő — paraszthház annak áldozatául. Sok a szomorú példa ebben az országban, amikor az utolsóig lebontják a népi műemlékjellegű házakat, és később nagy pénz árán felépítenek egy régi típusú házat — mutogatós háznak. Hiába az eredeti berendezés, ha már a környezet is más, és az új — mégiscsak hamis. A ma embere is a múltból tanul. Éppen ezért azon kell igyekeznünk, hogy Tápén is maradjon egy tájház, amely évek múlva féltett, megbecsült kincsünk lehet. Addig kell menteni a menthetőt, amíg nem késő, és amíg van mit.

Ifj. Lele József

Gyártelepítés

Kisvárdán kétezer négyzetméteres épületet adott a helyi tanács, Hajdúnánáson a hasonló alapterületű gépállomást kapta meg az Egyesült Izzó, ahová izzólámpaspirál-gyárat telepít.

A spirálgyártást novemberben elkezdik, és a jövő év végére ezer asszony dolgozik majd az új üzemekben. (MTI)

Baskíriai gyógyfürdőhelyek

Az Ural mentén fekvő Baskír Autonóm Köztársaság kormánya elfogadta a köztársaság gyógyfürdő-fejlesztési programját: kilenc gyógyfürdőhely felújítását. Ezeket a gyógyfürdőket az igen gazdag ásványvízforrások és gyógyiszap-lelőhelyek bázisán hozták létre. Gyógyintézmények épülnek például Jangan-Tau fürdőhelyen, ami baskir nyelven Forró Hegyet jelent. Itt a száraz levegőt és a gőzt használják fel gyógyászati célokra. Jangan-Tauban a Föld mélyéből ugyanis egész évben forró levegő és gőz áramlik a felszínre. A vizsgálatok azt mutatják, hogy mind a kettő igen hatásosan felhasználható számos betegség gyógyítására. Új gyógyintézmények épülnek például a Dél-Ural tajgai övezetében fekvő népszerű „Asszi" források közelében. Birszk város közelében nemrégiben igen gazdag gyógyvízforrásokat fedeztek fel. Itt 750 férőhelyes szanatóriumot építenek a kolhozparasztok számára.

A gyógyüdülők nagy része a szakszervezetek irányítása alatt áll, amelyek kedvezményes beutalókat biztosítanak a dolgozóknak és azok családtagjainak.

Környezetünk kultúrája

Fatányér és bronzlepke (3.)

Az iparművészeti boltok kirakataiban néhány éve tűnt fel a szögletes, lapos fatányér, méghozzá elég borsos áron. A hat darab, nyers színű, dagasztóteknőhöz hasonlító tányér meg egy nagyobb, hosszúkás tálféleség több mint 500 forintba kerül. S a járókelők csodálkozhatnak azon is, miért kell még a tervezőművész nevét is kiírni az ár mellé. Egyáltalán: mit terveztek ezen a tányéron, ami nem más, mint egy lapos, szögletes fadarab, aminek a felülete még le sincs csiszolva simára, látni rajta a famegmunkáló szerszám nyomait? Mit esznek ezen egyáltalán?

A fatányérok, persze, nem levesfelszolgálásra valók, még mákos csíkot enni sem ajánlatos belőlük. Kolbászt, szalonnát, sajtot tartani, vágni rajta igen kellemetes, mint ahogyan kenyeret vajazni vagy zsírozni is igen jól lehet rajta. S persze a tervező-készítő (aki valószínűleg ez alkalommal ugyanaz a személy) gyönyörűen kifényesíthette, ki is pingálhatta volna a felszínét, nyilván tudatosan hagyta rajta a kés, a véső nyomait. Valószínűleg éppen ezt szánta díszítésnek. Feltehetően a kerek forma helyett a szögleteset is azért választotta, hogy a fa rusztikus, nyers voltát, eredetiségét, kevéssé megmunkált jellegét hangsúlyozza.

De miért? Miért nem a finom megmunkáltság, az elegáns, kecses forma a divat? Miért a nyersesége, amely a jelek szerint nemcsak a tányér- vagy kanálformában divat manapság, hanem — mint a korábbiakban már erről szó esett — a lámpatestektől a csaptelep gombjáig, a kavicsformájú kerámiavázától a csombékos zsinóros faliszőnyegig, hogy a vaskeretű tükrökről ne is beszéljünk?

Valóban, divatról is beszélhetünk, de a divat mögött egy új, huszadik századi jelenség húzódik meg. A múlt század végén, e század elején Európa-szerte az úgynevezett szecesszió — máshol jugendstilnek nevezték — volt az uralkodó divat. Romatikus, túlzó, végletes képzőművészeti formákat jelentett ez. Mindenekelőtt a vonalak kacskaringózását, növényi szárak végtelen indázását, s egyben a korábbinál harsányabb, keverés nélküli színeket. A szecesszió rányomta bélyegét a plakáttól a vázáig, a bútormívességen át az építészetig mindenre.

E mindent elborító színes, vonalas díszítés ellenhatásaként századunk húszas éveiben új irányzat született, amelynek jelzésére a Németországban működő művészeti iskolát, a Bauhaust szokták emlegetni. Eszmei irányítója egy Gropius nevű építészmérnök volt, sok magyar tanult, majd tanított ebben a művészeti iskolában. Például a sokoldalú Moholy Nagy László, vagy Brauer Marcell. Talán mégis túlzás lenne ezt az új irányzatot egyetlen iskolához kötni, még ha eszméinek hatása vitathatatlanul nagy is. A dolgok mélyén több erő munkált. Mindenekelőtt az első világháború egész Európát érintő véres tapasztalata volt az, amely egyszerűen illetlenné tette a századforduló túldíszített divatját. A másik, ettől elválaszthatatlan ok: a forradalom, az Októberi Szocialista Forradalom és az európai forradalmak általában, amelyek megmutatták a társadalmi osztályok közötti szakadékokat, az egymás ellen feszülő erőket. (Nem véletlen, hogy a Bauhaus tanárainak többsége elkötelezetten baloldali művész volt, s ezért Hitler a harmincas években fel is számolta az iskolát.) A harmadik ok: az ipar, a technika, a sorozatgyártás ugrásszerű fejlődése, s ezzel újabb anyagok, mint a beton, az alumínium, az üveg, majd a műanyag megjelenése az ember környezetében.

Az emberek gondolkodása közelebb került hát a világ természeti jelenségeihez, társadalmi folyamataihoz. Ennek volt a következménye a forradalom az építőiparban, az iparművészetben, általában környezetünk világában, amit legjellegzetesebben a Bauhaus képviselt, de amelyhez hasonló törekvések a világ sok országában egyszerre jelentkeztek.

Mit fedeztek fel ezek a művészek? Először is azt, hogy a háznál, a bútornál, az evőeszköznél, minden tárgynál, ami az emberért van, az embert szolgálja, az az elsőrendű kérdés, hogy mire való. Milyen célt, milyen funkciót szolgál. A villanylámpa dolga, hogy jól világítson és oda világítson, ahol a szobában erre a legnagyobb szükség van. Ezért másként kell világítani egy hálószobát, ahova mondjuk való az ólomkristálycsüngőkkel teleaggatott csillár, de nagyképűség ugyanezt egy 3×5 méteres ebédlőben elhelyezni.

Másodszor arra jöttek rá, hogy a tárgyak formáját elsősorban éppen a céljuk, a funkciójuk határozhatja meg. Nem lehet „szép" egy tárgy, ha nem tükröződik formájában is az, amire való, amiért létrehozták. A vízcsap forgatóját el lehet képzelni lepkeformájúnak is, ki is lehetne önteni ilyen bronzlepkét, és önmagában még szép is lehetne ez a bronzlepke. De hogy kerül a lepke a vízcsapra? Minek? S miért bronzból, amikor az drága és nem is praktikus? Műanyagból meg már önmagában is csak szörnyű és törékeny lepkéket lehetne önteni. Legyen hát az a vízcsapgomb műanyagból, alumíniumból, vagy ötvözetből, esetleg üvegből, de elsősorban arra legyen jó, hogy a vizes kezünkben se csússzon, könnyen lehessen vele nyitni-csukni a csapot.

Mert végül ezek a művészek arra is rájöttek, hogy elsőrendűen fontos az anyag, amit megválasztanak a különböző tárgyakhoz. Nem azért fontos, mert ők úgy gondolják, hanem azért, mert az anyagot is aszerint kell választani, hogy jól szolgálja a tárgy célját, s az anyag azonnal azt is meghatározza, hogy milyen megmunkálást, gépi vagy kézi munkát tesz lehetővé. A funkció, a forma és az anyag hármas egysége, amely az új művészeti irányzat középpontjában állt. Ez azt is jelentette, hogy nem kell tagadni, leplezni az anyagot, úgy csinálni, mintha nem az lenne, ami. Nem kell a bronzból lepkét önteni, s nem kell a műanyagból vasformákat utánozni. Éppen az a „szép", az a művészet, ha a legcélszerűbb formát úgy lehet egy anyagból megmunkálni, hogy az anyag természete is nyilvánvaló legyen a használó számára. Ezért látni például a fatányéron a véső nyomait, s ezért látni ma már sok szép, modern épületen, a betonfalakon a zsaluzódeszka eredeti lenyomatát.

Bernáth László

„Tüzes" hobby

Hat tablót tölt meg Knocz Ernő gyufagyűjteménye, amely a Fővárosi Művelődési Házban látható. A „tüzes" hobbynak kereken negyedszázada hódol a nem mindennapi kollekció most 67 éves tulajdonosa. Gyűjt mindent, ami gyufával kapcsolatos: 400 000 címke, 15 000 gyufaskatulya, 40 000 szalongyufa (vagyis nem dobozolt, kettő borítófedőből kitéphető gyufa), továbbá ezer különböző fajtájú gyufaszál alkotja gyűjteményét.

A ritkaságok a világ legkülönbözőbb tájairól érkeztek Budapestre. Zömük külföldi cserepartnerektől származik, de sok érdekességet saját maga szerzett be külföldi útjain. Bécsben például olyan gyufaskatulyát, amelyen különböző irányból nézve mozgó figurák láthatók. A gyufacimkék — vallja Knocz Ernő — az érdekességen kívül sok vizuális ismeretanyagot is közvetítenek a nagyvilágból, tehát gyűjtésük nemcsak szórakoztató, hanem tanulságos hobby is. S ezek az ábrák nem mindig olyan aprók, mint a zsebben hordott átlag gyufadobozon. A kiállított anyagban bőven találhatók a mi családi gyufánk méretét is meghaladó dobozok. A 35—40 centis japán óriás gyufaszálakat például jókora, hengeralakú dobozban hozzák forgalomba. A legrövidebbek viszont az alig két centiméterre „nőtt" spanyol gyufaszálacskák, amelyek nem is fából, hanem viaszból vannak.

Elég sok gyufacimke áll az idegenforgalom szolgálatában. Az NDK-ban például egy kis panoráma-autóbuszt készítettek kartonból, leemelő tetővel. A túrabuszt utánozó doboz kinyitása után a turista 13 skatulya ajándék gyufát talál, valamint egy tömör ismertetőt az NDK idegenforgalmi látnivalóiról. A lengyelek és a csehszlovákok apró turista bakancsba helyeznek egy köteg gyufát, a szálakat a bakancs talpán elhelyezett dörzsfelületen lehet meggyújtani. A lábbelit, amelynek oldalán egy-egy kirándulóhely neve áll, emléktárgyként árusítják.